

SEVGİLİM, CANIM, HAYATIM, AŞKIM SÖZLERİ ÜZERİNE

Hamza ZÜLFİKAR

Yok canım öyle şey olur mu? Bak dostum burada yanılıyorsun. Söyle canım, sen ne istiyorsun? Şekerim, bu senin bildiğin gibi değil. Hayatım nerde kaldın? gibi sözleri duydukça zihnimde eski hatıralar, olaylar canlanıyor. Bunlardan bazılarını aşağıda vereceğim ama önce bu çok anlamlı kelimelere biraz değineyim.

İyelik birinci teklik kişi ekiyle kalıplaşmış *şekerim*, *canım*, *aşkı*, *sevgilim* *bebeğim* veya *canım* *çiğeri* biçimindeki kelimeler kullanıldığı yere ve kullananın amacına göre anlam kazanır. Torunlarına hitap eden büyük baba *Gelin benim canlarım* derken içten gelen bir sevgiyi, hasreti dile getirir. İçinde *canım* sözü bulunan *Hadi canım sen del!* ise geri çevirmeyi, reddetmeyi, başından uzaklaştırmayı ifade eder. Bunların arasında birinci tekil iyelik ekiyle *güzelim* sözü biraz daha farklıdır. Bu sözde karşısındakini inandırma, gönül alma, yakınlık duyma gibi kavramlar yatıyor.

Bu arada verdiğimiz örnekler arasında yer alan *hayatım*'in henüz *yaşamım* olmadığını söyleyebiliriz.

Türkçenin söz varlığının yeterli olmadığını söyleyenler, bu bakımdan Türkçeyi başka dillerle karşılaştıranlar; Türkçedeki bu anlam çeşitliliğini, ifade kabiliyetini, mecazlı anlatımdaki zenginliği göremezler. Dil bilimciler, Türkçenin bu anlatım zenginliğini henüz yeterinde görüp anlayamadılar. Sofraya konmuş incirin çekirdeği bile bu zenginliği anlatmaya yetiyor. İçindeki çekirdekler alabildiğine küçük, gözle zor görülüyor. Önemsiz bulduğumuz bir lafı, olayı, durumu *incir çekirdeğini dolduramaz* sözüyle ifade ederiz. Bu olağanüstü sözü kim söylemiş, benzetmeyi nasıl kurmuş, dilde bu sözün genelleşmesi nasıl gerçekleşmiş? Bunun gibi sözler özel olarak araştırılmaya değer.

Köken bilgisi sözlüklerimiz, tarihî ve halk ağzına dayalı sözlüklerimiz henüz belli bir düzeye gelmediği için bunları açıklamak, bu tür olağanüstü buluşları gün ışığına çıkarmak kolay değildir. Yapılışındaki güçlük dolayısıyla bir kazak örgüsü Bitlisli ev hanımları arasında *yetmiş akıl yetmiş fikir bilene şükür bilmeyene tükür* biçiminde adlandırılmış. *Türkçe Sözlük'e* girebilecek en uzun madde başı bir sözdür. Her defasında *Türkçe Sözlük'ün* söz hacmini genişletmeye çalışanlar Anadolu ağızlarına başvurmayı denediler.

Bir zamanlar Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı olan Suat İlhan, Türk Dil Kurumunun sözlük çalışmalarında bize Anadolu ağızlarında kalan Türkçe kelimeleri bulup *Türkçe Sözlük'e* katmamızı önermişti. Sözlük Kolu Başkanı Hasan Eren, bu yolda epeyce kelimeyi *Türkçe Sözlük'e* kattı. Ancak bu iş için dil bilgisi bilgisine ve köken araştırmalarına ihtiyaç vardı. Anadolu ağızlarıyla ilgili kaynaklarda yer alan Türkçe gibi görünen kelimelerin bir kısmı, biçimleri bozulmuş Rumca, Ermenice, Arapça ve Farsça idi.

Yukarıda verdiğim *canım, şekerim, hayatım* gibi kelimeler; yerinde kullanılmadığında kullananı zora sokan, kullanana sorun çıkaran sözlerdir. Bunlardan birkaçını yaşanan olaylarla hikâye etmeye çalışacağım. Hikâye diyorum ama *hikâye* kelimesini “aslı olmayan” anlamında değil “gerçek, yaşanmış olay” anlamıyla kullanıyorum.

Ankara Üniversitesi Rektörlüğüne bağlı Türk Dili Bölümünün Başkanı Prof. Dr. Zeynep Korkmaz'ın Yüksek Öğretim Kurulu Üyeliğine seçilmesinden sonra bu göreve Üniversite Rektörü Prof. Dr. Tarık Somer beni tayin etmişti. Bölüm başkanlığının yanı sıra yeterli sayıda okutman olmadığı için fakültelerin bazılarındaki Türk derslerini de üstlenmiştim. Bu yoğun mesainin yanı sıra Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümündeki derslerimi de yapıyordum. İşte bu sıralarda, benim bir talebim olmadığı hâlde, o yıllarda Rektörlüğe bağlı bölüm yazışmalarında görevlendirmek üzere Rektörlükçe bir sekreter tayin edilmişti. Genç ve güler yüzlü bir bayan, elinde tayin yazısıyla Dil Tarih Coğrafya Fakültesine geldi. Oturtacak bir oda bulunmadığı için benim odama bir masa koydurdum, çalışmalarını bu odadan yürütmeye başladı. Aslında bölümde bir sekreterin tayinini gerektiren yoğun bir iş de yoktu. Devlet kapısında bu tür tayinler veya yer değiştirmeler çok olur, sebebini sormak da o yıllarda pek hoş karşılanmazdı. Bir yerde birilerinin huzura kavuşturmak veya aksine birilerinin huzurunu kaçırmak için böyle uygulamalar yapılırdı.

O yıllarda odama sık sık okutmanlar gelir bölümle, derslerle ilgili görüşmelerde bulunurduk. Ayrıca çarşamba günleri okutman arkadaşlarla bilgileri tazeler veya Türk dilinin bazı konularını tartışırđık.

Bir defasında odaya girdiğimde tayin edilmiş sekreter hanımın ağladığını gördüm. “Hayrola” diye sorduğumda “hiç” diye cevap verdi. Huzursuz olmuştum. Şimdi biri görür de “Hoca sekreteri neden ağlatmış” diye düşünebilirlerdi. İç çekerek ağlamasını devam ettiren bu genç hanıma tekrar sorduğumda bir okutman arkadaşın adını vererek onun kendisine “şekerim” diye hitap ettiğini söyledi.

Kedisini yakından tanıdığım okutman arkadaşımız; herkese *canım ciğerim, dostum* gibi sözlerle hitap eden samimi bir kimse idi ve belli bir yaşa gelmiş, bu tür sözleri daha sık kullanmaya başlamıştı. Onun bu özelliğini sekreter hanıma anlatıp onu teskin ettim ve okutman arkadaşlarla o hafta çarşamba günkü yaptığım görüşmede bu tür sözler üzerinde durarak dolaylı bir biçimde konunun inceliğine dikkat çektim. *Şekerim, Türkçe Sözlük'e* göre hanımlar arasında kullanılan bir sözdür. O zamanlar erkekler de kullanırmış. Farsça kökenli *dost* kelimesinin birkaç anlamı dışında hoş karşılanmayacak bir anlamı var. *Türkçe Sözlük'te* bu anlama yer verilmiştir. Bu anlamından haberdar olmadığını sandığım bir meslektaşım, bana *dostum* diye hitap ederdi.

Derslerde zaman zaman kelimelerin temel, yan, mecaz anlamları üzerinde durur; öğrencilerimin bu konularda dikkatlerini çekerdim. Şimdi dilerde sıkça dolaşan *aşkım* sözü o tarihlerde pek yoktu.

Emekliliğim sırasında Bilkent Üniversitesi Bölge Ülkeleri Müdürlüğünce Erbil’de yapılan öğrenci seçimi için görevlendirilmişim. Oradaki erkek görevlilerden biri, bana durmadan *hayatım* diye hitap ediyordu. Oysa bizim bu durumda alışık olduğumuz söz “hocam” idi. Sonradan öğrendim ki bu söz, Arapçanın etkisinde kalınarak söylenmiş. Kulağıma sık sık gelen “Ya habip” sözü de bunu doğruluyordu.

Anlattığım bu iki hatırıya hocalarımdan da örnekler vermek isterim. Zeynep Korkmaz Hoca’m bana “Hamza Bey” diye hitap ederdi, bazen de söz arasında belki de kırmamak için “Ama şekerim...” diye söze başlardı. Pek şeker bir tarafım olmamakla birlikte, hocam Vecihe Hatiboğlu da bu sözle bana hitap ederdi. Onların *şekerim* sözünde kullanımlarında içtenlik, yakınlık kavramları yatardı ama hocalarımdan *tatlım* kelimesini kullandıklarını

duymadım. Denebilir ki söz konusu kelimelerin kullanımında hitap edenin bildikleri bir sınır var.

Yıllarca bölüm başkanlığı yapan Prof. Kenan Akyüz Hoca'ya gelince bölümde asistan olduğum yıllarda kendileri bana "herif" diye hitap ederdi. "Herif neredesin?" diye seslendiğinde kendisine koşup hazır olduğumu bildirirdim. Şimdi düşünüyorum da *herif* sözüne o yıllarda ne kadar da alışmıştım. Hocamın *herif* diye hitabı, beni üzmez bilakis bir baba şefkatiyle söylenmiş "oğlum evladım" gibi gelirdi. Gerçekten de hocam o sözü, bir aşağılama düşüncesiyle söylemezdi. Bir de biliyordum ki *herif*'in halk arasında "erkek, cesur, güzü pek" anlamları da vardı. Belki de bu anlamları hatırlayarak teselli bulurdum.

Hocalarımın ilk isimle bana seslenmeleri de beni rahatsız etmezdi. Yıllar sonra hoca olduğumda çevremdeki genç araştırma görevlilerine, doktora öğrencilerine isimleriyle seslenirken *bey*, *hanım* kelimelerini ekledim.

Hayatın içinde pişmek diye bir sözümüz var. İnsan gördükçe, yaşadıkça kendine çeki düzen veriyor. Meslektaşlarımın bazılarını soyadlarına *sayın* kelimesini ekleyerek seslendim. Öğrencilerime fırsat düştükçe *efendim* kelimesini kullanmalarını öğütledim. Geride bıraktıklarımızla bugünü karşılaştırdığımda hayal kırıklığına uğruyorum.

O yıllarda beni düşündüren bir şey ise öğrencilere derslerde nasıl hitap edilmesiydi. *Arkadaşlar* derken genç yaştaki kız veya erkek öğrenciler benim arkadaşlarım değildi. O bakımdan söze genellikle *efendim* ile başlardım.

Hocalarımızın bazıları, öğrencilere *çocuklar* diye seslenirdi. Bereket ki bir öğrenci de kalkıp *biz artık çocuk değiliz* dememiştir.

Öğrenciler, bize hitap ederken birinci teklik iyelik ekiyle *hocam* derler. Ortaöğretimde *öğretmenim* diye hitap edenler üniversitede *hocam* demeye başlar. "Ben cami hocası değilim" diye karşı çıkan öğretim üyesine öğrenciler, *öğretmenim* diye hitap etmeye başlamışlardı. Böylece öğretim üyelerinin biri *öğretmen*, diğeri *hoca* idi.

Fakültelere yeni kaydolmuş öğrencilerin ilk yıllarda hocalarına *amca*, *abi*, *abla*, *teyze* dediklerini duymuşumdur.

Emekli olduktan sonra gittiğim özel bir üniversitede öğrencinin öğretim üyesine *hocacığım* diye seslendiğine şahit oldum.

Devlet adamları; makam, mevki sahipleri karşısındaki dinleyicilere hitap ederken hangi kelimeleri kullanacakları hususunda bazen tereddüt

ederler. İngilizce karşılığı “hanımlar, baylar” olan sözü bizde *hanımefendiler*, *beyefendiler* biçiminde kullananlarda bir tedirginlik hissedilir.

Eskiden kullanılan Arapça kökenli *muhterem* ise zamanla yerini *sayın*’a bıraktı. *Sayın* bazen yanlış olarak kurum adlarının başına da getiriliyor.

Geçenlerde Gaziler Haftası kutlanıyordu. Dernek başkanı, karşısındaki topluluğa hitap ederken dikkat ettim bayağı zorlandı. Kendisini dinlemeye gelenlere hitap ederken *sayın*, *değerli*, *kıymetli*, *sevgili* gibi ne kadar bildiği söz varsa onları kullanarak her grubu, her devlet adamını, farklı kimliklerdeki dinleyicileri anmaya, onlara samimiyetini, ilgisini bildirmeye çalıştı.

Protokolde -bildiğim kadarıyla- dinleyiciler arasında Cumhurbaşkanı varsa yalnızca ona hitap edilir, başka kurum ve kişiler anılmaz.

Konferanslarda söze başlarken hitap sözleri bizim için sıkıntı vericidir. Bir kurum başkanı varsa önce onu sonra dinleyicileri gözetererek *sayın*, arada öğrenciler varsa *değerli gençler*, *öğrenciler* gibi sözler kullanıyoruz.

Söze *sevgili* lafıyla başlayan köşe yazarları, haber spikerleri var.

Bütün bunlara bakıp hitap sözleri üzerinde özel olarak durmalıyız. Nerede hangi sözü kullanmamız gerektiği üzerinde düşünmeliyiz.

Haber spikeri söze başlarken işleyeceği konuların ana başlıklarını veriyor, ardından “Dilerseniz haberlere geçelim” diyor. Bence “Şimdi haberlere geçelim” yeterlidir.

Hayatımızdan da bir kesit alalım. Şehir otobüslerinde *Beyefendi müsaade eder misiniz? Hanımefendi bana bir yol verir misiniz?* sözleri çok kez yerini *amca*, *dayı*, *abla*, *teyze*’ye bırakır. Dolmuşta omuza küçük dokunmalar ve ardından dolmuş ücreti uzatmalar, lütfensiz, ricasız! Demek istiyor ki bu parayı araç sürücüsüne ilet, üstünü de bana ver.

Önce kendisini tanıtmaması, kim olduğunu ifade etmesi gerekirken telefonu açar açmaz münasebetsizin biri bana *kimsin* diyor. Biri de karşısındakine *müsait misiniz* diye soruyor, *müsaidim* diye cevap vermesi gerekirken adamın cevabı *müsaitim* oluyor.

Televizyonlarda, gazetelerde yayımlananlara bakıyorum; siyaset, ekonomi, cinayet, gasp, hırsızlık. Arada bir sağlık konuları da var. Her biri insanı doğrudan ilgilendiren ve birer bilim dalı olan terbiye, ahlak, davranış, görgü ile ilgili yazılar, eleştiriler sözlü ve yazılı basında yok. Okullarda bu konulara gereken önem verilmediğini tahmin ediyorum.

Sevgilim, canım, aşkım, ciğerim, şekerim, gözüm, hayatım, tatlım sözleri abartılarak kullanılıyor. Bunları kullanmayı alışkanlık hâline getirenler *öptüm, öpüldünüz* gibi sözlerle konuşmalarını tamamlıyor. *Bir tanem, minnoşum, balım, prensesim, meleğim, kraliçem*; hayvan adıyla *kuzum* hepsi de birinci tekil iyelik ekiyle mülkiyet, sahiplik ifade ediyor. Birden fazla kelimeyle kullanılan *canımın içi, canım ciğerim, şekerparem* sözleriyle duyulan sevgi doruğa çıkarılıyor. *Cancağızım* da ilgi çekici bir yapı; derin sevgi yanında samimiyet, sahiplik, yakınlık ifade ediyor.

Birinci tekil iyelik ekiyle kalıplaşmış bu sözlerin türküde geçen *canısı* örneği dışında mülkiyet bildiren diğer şahıslarla kullanılması bulunmamaktadır.

İşlediğimiz kelimeler, dil bilgisi kitaplarında bir başlık altında değerlendirilmesi gereken sözlerdir. Bunlara “seslenme edatları” denebilir ama bizim bildiğimiz seslenme edatları *hey, ey, yahu* gibi kelimelerdir. Bu bakımdan söz konusu kelimelere özel olarak uygun bir başlık bulunmalıdır.

Sözümüzü noktalarken kullanılması dikkat ve özen isteyen bu kelimelerin birer sözlük maddesi yapıp tanımlanması, örneklenmesi gerekir diye düşünüyorum.